

“Malumat-ı Baytariyye” Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme

Ayşe MENTEŞ GÜRLER¹, Ali YİĞİT², Şule SANAL^{3*}

¹Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, 63200 Şanlıurfa, Türkiye.

²Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, 36040 Kars, Türkiye.

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, 55139 Samsun, Türkiye.

Geliş Tarihi: 01.08.2017

Kabul Tarihi: 05.03.2018

Özet: Osmanlı Devleti’nde Tanzimat ile başlayan yenileşme çabaları, basın ve yayıncılık alanında da etkisini göstermiştir. Bu dönemde, batı dünyasındaki bilgilerin halka ulaştırılması amacıyla sade bir dille ve didaktik tarzda yayın yapıldığı görülmektedir. Kişisel girişimler sonucu ya da cemiyetler ile devlet kurumlarının ilk bilimsel ve mesleki dergilerin çıkarılması da ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Bu çalışmada, “Asır Kütüphanesi Külliyyatı”ndan H. 1312 (M. 1895) yılında, yayımlanan “Malumat-ı Baytariyye” adlı 46 sayfalık kitap incelendi. Bu eserde verilen bilgiler, dönemin ve günümüzün veteriner hekimliği bilgileri çerçevesinde ele alınarak değerlendirildi. Yazarı Necmeddin Sami, kitabı yazma amacının herkesin anlayabileceği bir şekilde “Hayvanları beslemek, sıhhatlerini muhafaza etmek, lazım gelen terbiyeyi vermek, çoğaltmak gibi usulleri göstermekten ibaret” olduğunu ifade etmektedir. Kitapta, hayvan besleme, hıfzıssıhha, ahır temizliği, hayvan refahı konularında neler yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bilgilerin, dönemin at yetiştiriciliği, sağlık koruma, halk sağlığı konularında bilgi verdiği ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Malumat-ı Baytariyye, Hayvan besleme, Hıfzıssıhha, Hayvan refahı, 19. yüzyıl.

An Analysis on the Book Named "Malumat-I Baytariyye"

Abstract: Renovation efforts that started with the Tanzimat in the Ottoman Empire also had an effect in the field of press and publishing. In this period, publications were made in a simple and didactic style in order to transfer information from the western world to the people. The publication of the first scientific and professional journals by the public institutions and personal initiatives began from the middle of the nineteenth century. In this research, a 46-page book titled "Malumat-ı Baytariyye" published among "The Collection of the Asır Library" in 1312 (AD 1895) was studied. The informations given in this book were evaluated in the context of its own period and today's veterinary medical knowledge. The writer Necmeddin Sami states that the purpose of the book is "merely to show the methods like feeding the animals, preserving their health, giving the necessary decency and reproducing them" in a way that everyone can understand. In the book, it is stated what needs to be done in animal nutrition, hygiene, barn cleaning and animal welfare. It can be argued that this information contributed to the development of horse breeding, health protection and public health issues in the period.

Keywords: Malumat-ı Baytariyye, Animal breeding, Health protection, Animal welfare, 19th century.

Giriş

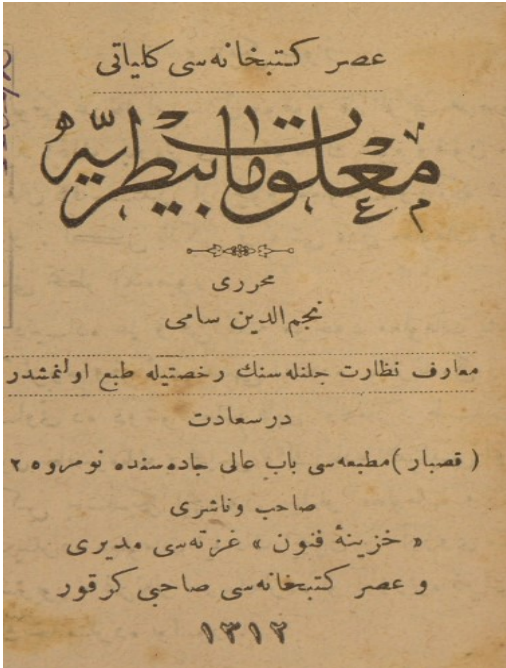
Veteriner hekimliği tarihinde, matbaanın icadına kadar hayvan yetiştiriciliği, hastalıkları ve tedavileri konularının “baytarname” olarak adlandırılan yazma eserlerde ele alındığı ve bu kaynakların 14. yy’dan itibaren Osmanlıcaya çevrilmeye başladığı çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Dinçer ve ark., 1999; Özen ve Yaşar, 2006). Türkiye’de 1842 yılında başlayan veteriner hekimliği eğitim ve öğretimi için Prusya’dan getirtilen askerî veteriner hekim Godlewsky, bu dönemde hayvan tedavisinin çoğunlukla Türkçeye çevrilmiş baytarnamelerden yararlanan at bakıcıları tarafından yapıldığını ve gerçek uzmanların bulunmadığını bildirmektedir (Godlewsky ve Somer, 1972). İlerleyen zamanda, 19. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti’nin ciddi siyasî, iktisadî, hukukî ve sosyal sorunlar yaşadığı bir dönemdir. Askeri alandaki çağdaş teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri takip

edebilmek için açılan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn (1773) ve Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn (1795) ile başlayan eğitim reformuna rağmen, tarım ve sanayii alanındaki gelişmelere uyum sağlayacak kalifiye eleman yetersizliği, hala önemli bir sorun oluşturmaktaydı (Doğan, 1993; Quataert, 2006; Ulusoy Nalcioğlu, 2005).

Özellikle Sultan II. Mahmut döneminden başlayarak hukuk, yönetim, eğitim, ekonomi ve sosyal alanda hızlı bir batılılaşmaya gidilmiş, Batı tarzında eğitim yapan yeni okullar açılmış ve Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiştir (Erk ve Dinçer, 1970). Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren gazetelerin yayımlanmaya başladığı görülürken, ilk Türkçe (resmi) gazete olan Takvim-i Vekayi 11 Kasım 1831 tarihinde, halkı devlet işlerinden haberdar etmek amacıyla çıkarılmaya başlanmıştır. 1860 yılında özel girişimle kurulan Tercüman-ı Ahvâl, fikir

gazeteciliğinin Osmanlı Dönemindeki öncüsü olarak kabul edilir. Şinasi, bu gazetenin ilk sayısında “halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dil” kullanılacağını vurgulamıştır. Bu dönemde Türkçe yayımlanan gazetelerde, İstanbul ve Avrupa’da yayımlanan yabancı gazetelerden siyasî haberler, bilim ve teknikteki gelişmeler ile yeni icatlar hakkında bilgi veren bazı çevirilerin yer aldığı görülmektedir (Akyüz, 1995).

Yine aynı dönemde, ülke ekonomisi açısından önemli bir sorun oluşturan hayvan hastalıkları, özellikle sığır vebası salgınları nedeniyle 1842 yılında askeri veteriner hekimliği eğitim-öğretiminin başladığı bilinmektedir. Halkın elindeki hayvanların sağlığı için görev yapacak veteriner hekim yetiştirilmesi amacıyla, 1889 yılında da sivil veteriner okulu açılmıştır (Bekman, 1940; Özlü, 2014; Polat, 2013). Bu aynı zamanda, veteriner hekimliğe ilişkin ilk bilimsel ve mesleki dergilerin de çıkarılmaya başlandığı dönemdir. Bu dergiler ancak kişisel girişimler sonucu kurulan dernekler tarafından veya devlet kurumlarınca çıkarılmaya başlanmıştır (Melikoğlu Gölcü ve Osmanağaoğlu, 2012).

Şekil 1. Malumat-ı Baytariyye adlı eserin iç kapağı.

Tanzimat döneminde özellikle eğitim-öğretim alanındaki reformların hızlanması; yeni açılan okullarda okutulmak üzere ders kitaplarının basılmaya başlanmasıyla basın ve yayıncılık alanında da canlanma ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, batı dünyasındaki bilgilerin halka ulaştırılması amacıyla sade bir dille ve didaktik tarzda yayın yapıldığı görülmektedir (Balsoy, 2014; Baysal, 2010;

Osmanağaoğlu, 2007). İncelenen eserin yazarı olan Necmeddin Sami'nin, 1893-1895 yılları arasında yayınlanan “Hazine-i Fünûn Mecmuası”nın kadrosunda yer aldığı ve çeşitli konularda (sağlık, fen, hikaye ve şiir) 15 yazısının bulunduğu bildirilmiştir (Derviş, 2008; Kaya, 2010; Sel, 2004; Şimşek, 2007). Bu çalışmada, dönemin edebiyat yaklaşımının veteriner hekimlik ve hayvan yetiştiriciliği alanındaki örnekleri arasında yer alan “Malumat-ı Baytariyye” isimli kitabın içeriğinde yer alan dönemin at yetiştiriciliği, sağlık koruma, halk sağlığı konularının değerlendirilmesi amaçlandı.

Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini, Necmeddin Sami'nin Asır Kütüphanesi Külliyyatı'ndan Hicri 1312 (Miladi 1895) yılında, yayımlanan “Malumat-ı Baytariyye” (Şeki 1) adlı 46 sayfalık kitabı oluşturdu. Çalışmada, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı'nın “Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu” nundan temin edilen 1312 (1895) tarihli nüsha esas alındı. Ancak yapılan araştırmalarda bu kitabın daha önce 1893-1895 yılları arasında çıkarılan “Hazine-i Fünûn Mecmuası” isimli derginin, 2. Yılı'nın (1894) 44, 45, 46, 47, 48 ve 52. sayılarında beş bölüm olarak yayımlandığı tespit edildi. Arap alfabesi kullanılarak yazılmış olan kitabın transkripsiyonu yapılarak ve günümüz Türkçesine özetlenerek çevrildi. Verilen bilgiler dönemin ve günümüzün veteriner hekimliği bilgileri çerçevesinde ele alınarak değerlendirildi.

Bulgular

Kitabın Önsöz'ünde (Sayfa 2-10), günlük gazetelerde ilim ve fen konularında az çok bilgi verildiği ancak hekimlik ile ilgili bilgilerin vermediği; hekimliğin bilimin en önemli konusu olduğu ve herkesin bu konuda bilgi almak istediği; tababetin (hekimliğin) ikiye ayrıldığı birine “tababet-i beşeriye”, diğerine de “tababet-i baytariyye” denildiğini ve uygulayıcılarının ise “tabip beşer”, “tabip baytar” olarak isimlendirildiği iki hekimliğin eş olduğu, birbirlerine karşı üstünlüğü olmadığı; ancak bir üstünlük aranması gerekirse “tababet-i baytariyye”nin daha geniş hayvan türlerine sahip olduğu için öneminin daha da artacağı; bununla birlikte her iki hekimlik alanının birbirinden yararlandığı ve veteriner hekim sayısının arttıkça beşeri hekimliğe katkılarının çok olacağı; geçmişte veteriner hekimliği mesleğine gereken önemin vermediği ancak kitabın kaleme alındığı günlerde bilimsel yönden güçlü veteriner hekimlerin yetiştiği ve bunların başarılarının görülmeye başladığını; “Kuş Palazı” gibi tehlikeli hastalık etkeninin

veteriner hekimler tarafından keşfedilmesinin hayret uyandırdığı ve bu sayede tedavi yönteminin de başarılı olduğunun vurgulandığı tespit edildi. Necmeddin Sami, bu bilgilerin günlük gazetelerde yayımlanmasının öneminin altını çizmekte; ayrıca, hasta ve acı çeken hayvanlara yardım edilmemesinin mümkün olamayacağını ve hayvanlara merhamet göstermeyecek insanların olmasını düşünemediğini bildirmektedir (Sayfa 2-10).

İnsanların, hayvanların hem dirisinden hem de ölüsünden yararlandığı; kemiklerinin sanayide, derilerinin giysilerde kullanıldığı ifade edilmiştir. Hayatımızı devam ettirmemizi sağlayan hayvanlara karşı görevlerimiz olduğu ve bunların sadece beslemek ve tımar etmekle kalmadığı anlatılmış; hastalıklar konusunda da çalışılması gerektiği söylenmiştir. Hayvan sahiplerinin genelde, bu konuya özen gösterdiği, ancak az sayıda da olsa, “ölürse bir daha alırım” diyenlerin olduğu bildirilmiştir. Hayvan sahiplerinin bu iyi niyetlerine karşın hızıssihha, yetiştirilme ve hastalıkların tedavisine ilişkin bilgi verilmediği için hayvan bakımının hakkı ile yapılamadığı vurgulanmıştır.

“Ben bir menfaat azıme düşünerek aczimi unutuporum. Fakat bir acizin teşbisatı (girişimi) tababet baytariyye mütehasısını gayrete getireceği şüphesiz olduğundan tasavvur ettiğim menfaatin bir kat daha artacağı variste-i izahtır. Zaten cümlemizin maksadı dahi bundan ibarettir. Umumun anlayacağı bir usulü takip ederek vereceğimiz malumat herkese lazımdır. Çünkü hayvan beslemekle meşgul olmayanlar pek azdır” ve son olarak da *“Vereceğimiz malumat da hayvanları beslemek, sıhhatlerini muhafaza etmek, lazım gelen terbiyeyi vermek, çoğaltmak gibi usulleri göstermekten ibarettir. Ümit ederim ki erbâb-ı ihtisasın himmet ve gayretleriyle verebileceğim malumat bir kat daha tevessü eder, herkes de tababet baytariyye'nin bu derece-i terkisinden artık müstefid olmaya başlar.”* ifadeleriyle önsöz bitirilmiştir.

Necmettin Sami'nin Malumat-ı Baytariyye isimli kitabı, atlarla ilgili bilgiler veren üç bölümde oluşmuştur. 1- Bargirleri ilk defa daire-i terbiyeye alan kimlerdir? Bunlar nereden gelmiş? Dünyanın her tarafına nasıl yayılmıştır? (sayfa no: 11-15), 2- Ağdiye-i (gıda) Hayvanat Ehliye (sayfa no: 15-27), 3- Hayvanların yatacakları yerler (sayfa no: 27- 46). Birinci bölümünde atların ilk ne zaman evcileştirildiği, nereden geldikleri ve dünyaya nasıl yayıldıklarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde atların beslenmesi ve üçüncü bölümde de atların barınacak yerleri anlatılmıştır. İlk bölümde atların kökeninin mağara kalıntılarına dayandırılarak 400.000 yıl önceye kadar tarihlendiğini ancak bundan önce de var olabileceklerini bildirmiştir. Bu

önceki tarihleri de Homeros efsanelerine sonra da Mısır'daki taş üstüne yapılmış resimlere kadar götürmüştür. Hatta Çinlilerin atla Yunanistan'a gidişlerini anlatmış ve Yunanlıların süvarileri üstü insan altı at olarak algıladıklarını ve korktuklarını belirtmiş *“Eğer Yunanistan'da at olsa korkmazlardı”* şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur. Atların nereden köken aldığı bilinmemekle birlikte bazı kitaplara göre Sibirya'nın güneyindeki Altay ve Tıyaşan dağları arasında ilk örneklerine rastlanıldığı iddia edilmektedir demıştır. Kitabın bu bölümünde atın kökenine ve diğer yazarların görüşlerine yer vermiş; ve bu bölümü atın evcilleştirildiğini belirterek bitirmiştir.

İkinci bölüm ise atların beslenmesine ilişkindir. Bu konuda Avrupada pek çok girişimin yapıldığı ancak hazırlanan rasyonun ya çok maliyetli olduğunu ya da yeterli besleyici özelliğe sahip olmadığını belirtmiştir. Atların beslenmesinde kuru otun tek başına yetmeyeceği, hayvanın bunu hazmedebilmesi için çok uzun zaman gerektiği ve bu süre zarfında da hayvanın çalıştırılmayacağını örneklerle açıklamıştır. Bu yüzden maliyeti düşük kuru ot ile yulafın birlikte verilmesini, kuru ottan 7500 gr ve yulaftan da 2270 gr verildiğinde bunun kısa sürede sindirileceğini ve hayvanın da ağır iş görmesi için yeterli olacağını söylemiştir. Bu bölümde yemlerin içeriklerinden de bahsetmiş, bir Fransız veteriner hekimliği gazetesinden aldığı, tablolar ile besinlerin içerdiği azot, yağ ve karbon miktarı ve kuru otların içeriklerini göstermeye çalışmıştır.

Arpa posasının rasyonlara yeni yeni girdiğini çok yararlı olduğunu, bira yapımından arta kalan ürün olduğunu ve Avrupa'da arpa posası üretmek için fabrikaların kurulduğunu söylemiştir.

“Kuru otların iyilikleri, kokularının güzel, tatlarının tatlı, renklerinin soluk ve pek yeşil olmamasıyla fark olunur. Hele kuru otlar yulaf, çavdar, yabancı burçak, kaba yonca gibi otlarla karışık bulunacak olursa hayvanların fevkalade bir iştiha ile yiyecekleri bir gıda olmuş olur.”

Saman – samanlar “buğday, arpa, yulaf samanı” namıyla yad olunur. Samanlar iyi olmak için layıkıyla döğülmüş olmak lazımdır. Yumuşak ve renklerinin beyaza mail sarı olması samanın iyiliğine delalet eder. Esmer renkli, keskin kokulu samanlar iyi değildir. Hele eski samanlar hayvana asla verilmemelidir; çünkü karaciğer, mide hastalıklarını mucip olabilir.”

Arpa – Arpaların iyiliği ekseriya renklerinin saman sarılığında bulunması ve ağır olması ile anlaşılır. İyi arpanın bir hektolitresi 75 yeni okka gelebilir. Bir de elde tutup da ovuşturulacak olursa arpa danelerinin parmaklar arasında kaydığı görülür.”

Yulaf – Yulaf da arpa gibi ağır, parlak olmalı ve elde sıkıldığı vakit kaymalıdır. Bunun bir hektolitresi 49-50 yeni okka olabilir.

Kepek – kepeğin iyisini intihap etmek için el için de veya iki parmak arasında azıcık tazyik etmeli. Eğer parmaklarda bir beyazlık görülürse iyidir. Bir de koklayıp kokusu olup olmadığını muayene etmeli. Eğer kokusu varsa iyi değildir.

Kepeklerin su ile karıştırılıp verilmesi hazmın adem (yokluk) intizamına karşı güzel bir tedbir sayılır.”

Bunlara ek olarak hayvanlara rasyonlarda bir miktarda tuz verilmesini önermiştir.

“Hayvanların Yatacak Yerleri” başlığındaki üçüncü bölüme, “hıfzıssıhha kurallarına uymak insanlar için ne kadar önemli ise hayvanlar içinde aynı öneme sahiptir” demekle başlamıştır. Binaların inşaatının öneminden bahsettikten sonra temiz havanın niçin gerekli olduğunu örnekler vererek açıklamıştır. Bu arada da hayvan sahiplerinin hayvana kendilerinin bakmaları gerektiğini eğer bu mümkün değilse mutlaka düzenli kontrol etmeleri gerektiğini söylemiştir. Hayvana bakmanın çok önemli olduğunu, oluşabilecek kötü sonuçların yalnızca hayvana değil aynı zamanda ev halkına da zarar verebileceğini, hastalıkların isimlerini vermeden örneklerle detaylı bir şekilde anlatmıştır.

Bilimsel verilere göre bir ata 24 saatte 20 m³ temiz havanın gerekli olduğunu ve ahırların, bu durum göz önüne alınarak yapılması gerektiğini söylemiştir. Buna göre her hayvan için bir buçuk metre uzunluk, altı metre genişlik verilmek üzere yapılacak ahırın uygun olduğunu bildirmiştir. “Ahırların uzunluğu her hayvana bir buçuk metre olmak koşulu ile hayvanların adedine göre her sıra için altışar metre eklenmesi gerekmektedir. Örneğin on hayvan için yapılacak ahırın uzunluğu hayvanların sayısının bir buçuk misli yani onbeş metre olmalı, genişliği de altı metre olmalıdır. Eğer iki sıra olmak üzere bağlanacak ise o zaman altının iki misli olan on iki metre yer verilmelidir. Ahırların daima yüksek ve rutubetli olmayan yerlerde yapılmasına özen gösterilmelidir. Ahırlara açılacak pencereler ya tavana yakın yani zeminden oldukça yüksekte olmalı, yahut tavanlarda genişçe menfezler açılmalıdır; çünkü bu yükseklikte açılacak pencerelerden hava girip aşağıya ininceye kadar ısınacağından hayvanlara zararı olmayacaktır. Pencereler zemine yakın yapılmış olursa soğuk hava doğrudan doğruya hayvanın vücuduna çarparak birtakım hastalıklara neden olabilir. Ahırların zemini düz olacak olursa hayvanların idrarları toplanıp kötü kokuya neden olur. Bu durumu önlemek için ahırların zeminini meyilli yapmaya başlamışlarsa da bu cihetin hayvanları rahatsız ettiği anlaşılacak başka çareler düşünülmeğe başlanmış. Nihayet

idrarın toplanıp kalmaması için atın bağlı bulunduğu yere bir lağım açıp üzerine delikli bir kapak koymak tedbiri alınmıştır. Hayvanların yemlikleri kemirmemeleri için taştan yahut demirden yapılmalıdır; yükseklikleri de bir metreden aşağı olmamalıdır.”

Dezenfeksiyon için “Hamız Fenikli su ile her gün ahır birkaç defa sulamak güzel bir tedbirdir. Bir kabın içine bir parça Klor Keles (Clorur de chaux) koyup bulamaç kıvamına gelinceye kadar su ile karıştırdıktan sonra ahırın bir tarafına bırakmalı, klor gazı intişar etmek için de arasına karıştırmalıdır” şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur.

Kitap, atların vücut özelliklerinin aşağıdaki gibi anlatılmasıyla sona ermiştir: “Hayvanın başı ne düz nede amûd (dik) olmamalı, Baş küçük veya çok büyük olmamalı, vücutla güzel bir nispette bulunmalıdır. Bununla beraber kuru ve hacimlice olmalıdır. Hayvanın gözüyle kulakları beyindeki (arasındaki) mesafe bir dört köşe olmalıdır. Çene altı çukurluğu ne kadar geniş olursa o kadar iyidir. Burun üstünün çukur olması solunumu bozacağından oranın düz olmasına dikkat edilmelidir. Burun delikleri geniş olmalıdır. Kulaklar kısa ve dik olmalı. Kulakların düşük olması hayvanın kuvvetsizliğine delalet eder. Göz çukurluklarının derin olması hayvanın ihtiyarlığına bir alamet ise de hayvanın semizliğini veya zayıflığını nazar dikkate almayı unutmamalıdır.

Ağız orta bir halde yarık olmalı. Aksi halde hayvanın kemden müteessir olması mümkün olamaz. Gözleri parlak ve ayrı, dudakları ince, ağız küçük, alt dudağı nazik ve sivri ve üzerinde uzun ve sert kıllar bulunmalıdır. Dişleri muntazam olmalıdır. Boyun mail olmalı. Uzun olmamasına, etli olmasına dikkat edilmelidir. Bir de cidagodan uzaklaştıkça inceleşerek yakın bir şekil olmalıdır. Cidago yüksek olmalı, arka cüz-i miktar, bel kısa geniş, sağrı uzun afaki olmalı. Kuyruk mümkün merteye sağrının yukarısından başlamalıdır. Göğüs, ba-husus ağır yük taşıyan hayvanlarda, ne kadar geniş olursa o kadar iyi olur. Omuz kuru, mail, uzun olmalı. Ön ayakları uzun ve etleri güzelce teşekkül etmiş olmalı. Dirseklerin geri tarafı basık olmamalı, müdevver (yuvarlakça) olmalıdır. Tırnakların dış tarafı siyah, parlak ve sert olmalıdır.”

Tartışma ve Sonuç

Malumat-ı Baytariye'nin, önce basında sansürün yoğun olarak yaşandığı bir dönemde (II. Abdülhamit dönemi), toplumun eğitilmesi amacıyla güncel konular üzerinde faydalı bilgiler yayımlama amacıyla çıkarılan “edebî ve fennî gazete” tanımlamasıyla çıkarılan Hazine-i Fünûn'da

yayınlandığı anlaşılmaktadır (Kaya, 2010; Şimşek, 2007).

Hazine-i Fünûn'da beş ayrı sayıda ele alınan veteriner hekimlik ve hayvan yetiştiriciliğine ait bilgilerin, "Malumat-i Baytariyye" başlığı altında toplanarak bir arada tekrar basıldığı saptanmıştır. Kitabın önsözünde eserin, halka/yetiştiriciye bilgi aktarmak amacıyla kaleme alındığı belirtilmiştir. Yapılan taramalarda ve ilgili çalışmalarda kitabın yazarı "Necmeddin Sami" hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan bu kitabın dışında 1895 yılında "Sevda Çiçekleri yahud İzdivacın Ehemmiyeti" adlı bir çeviri roman ile 1895 yılında Violet- Kabus isimli bir çeviri hikaye kitabı yayınladığı saptanmıştır (Yağcı ve Selin, 2011). "Hazine-i Fünûn Mecmuası" isimli derginin çeşitli sayılarında sağlık, fen, hikaye ve şiir olmak üzere çeşitli konularda 15 yazısı bulunduğu bildirilmiştir (Şimşek, 2007). Mesleğinin ne olduğu belirtilmemekle birlikte, veteriner hekim olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunamamıştır (Bekman, 1940). Önsözde yer alan "bir aczin teşbisatı" ifadesinin veteriner hekim olmadığı kanısını güçlendirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, kitabın içeriğinden entelektüel yönünün olduğu ve Fransızca veteriner hekimliğe ilişkin basılı materyalleri takip ettiği anlaşılmaktadır.

Kitabın adı her ne kadar "Malumat-ı Baytariyye" olsa da içeriği ağırlıklı olarak at yetiştiriciliği ile ilgilidir. Atlarda rasyon hazırlanmasını detaylı olarak aktarmış ama bu bilgileri nereden aldığını yazmamıştır.

Kitabın önsözünde veteriner hekimlik ve beşeri hekimliğin birbirinden yararlandığı ve veteriner hekim sayısının arttıkça bu durumun beşeri hekimliğe daha fazla katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu durum günümüzde "Tek Tıp Tek Sağlık" olarak isimlendirilmekte ve bu konu üzerinde dünyada yeni bir akım gelişmektedir (Temizyürek, 2007). Necmeddin Sami'nin ilk kez Sir William Osler tarafından, (Cardiff ve ark., 2008; Gyles, 2016) 1800'lü yıllarda "veteriner tıbbı ile insan tıbbı birbirini tamamlamaktadır ve bu konsept tek tıp konsepti olarak algılanmalıdır" şeklinde ifade edilen bu kavramdan haberdar olduğu ve döneminin bilimsel literatürünü yakından takip ettiği ileri sürülebilir.

Hasta ve acı çeken hayvanlara yardım edilmesi ve hayvanlara merhamet gösterilmesi konularına yaptığı vurgu hayvanları koruma ve hayvan refahı konuları ile ilişkilendirilebilir. Hayvanların insan yaşamında kullanıldığı alanları belirtmesi ve "hayatımızı devam ettirmemizi sağlayan hayvanlara karşı görevlerimiz olduğu ve bunların sadece beslemek ve tımar etmekle kalmadığı; hastalıklar konusunda da çalışılması gerektiğini"

söylemesinden hareketle, yazarın, günümüz hayvan refahı çalışmalarında ele alınan hususların (Duncan ve Fraser, 1997; Yaşar ve Yerlikaya, 2004) farkında olduğu iddia edilebilir.

Hayvan sahiplerinin bu iyi niyetlerine karşın hızıssihha, yetiştirilme ve hastalıkların tedavisine ilişkin bilgi verilmediği için hayvan bakımının hakkı ile yapılamadığı vurgulaması, hayvan yetiştiricilerinin eğitilmesine verdiği önemi göstermektedir.

"Hayvanların Yatacak Yerleri" başlığındaki üçüncü bölümde aktarılan bilgiler dönemin ve günümüzün hızıssihha bilgileriyle uyumludur (Aritürk, 1986; Arpacık, 1996). Hayvana bakmanın çok önemli olduğunu, oluşabilecek kötü sonuçların yalnızca hayvana değil aynı zamanda ev halkına da zarar verebileceğini vurgulaması, hastalık adlarını vermese de zoonozlar hakkında bilgi sahibi olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, çalışmanın temelini oluşturan bu kitabın, halkı; atların beslenmesi, hızıssihha, ahır temizliği, hayvan refahı konularında doğru bilgilendirmek amacı taşıdığı ve bilgilerin, dönemin at yetiştiriciliği, sağlığın korunması, halk sağlığı konularının gelişmesine katkı sağladığı ileri sürülebilir. Ayrıca, kaleme alındığı yıllardaki batılılaşma ve aydınlanma çabalarına katkı sağlama amacını yansıttığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Akyüz K, 1995: Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923). İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Aritürk E, 1986: Genel Zootekni II-Hayvan Barınakları. Ankara Üniv.Veteriner Fak.Yay., Ankara.
- Arpacık R, 1996: At Yetiştiriciliği. Şahin Matbaası, Ankara.
- Balsoy G, 2014: Geç osmanlı öğüt kitaplarında kısırlık. OTAM, 35, 41-64.
- Baysal J, 2010: Müteferrika'dan birinci meşrutiyete kadar Osmanlı Türklerinin bastıkları kitaplar: 1729-1875 (kitapların tam listesi ile) / geniş göz. geçrl. 2.bs. / Hasan S. Keseroğlu, İlkin Mengülek - Hiperlink, İstanbul.
- Bekman M, 1940: Veteriner tarihi. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.
- Cardiff RD, Ward JM, Barthold SW, 2008: One medicine— one pathology: are veterinary and human pathology prepared? *Laboratory Investigation*. 88, 18–26.
- Derviş E, 2008: Hazine-i Fünun Dergisi (3. Yıl 27-52. sayılar), (İnceleme ve Seçilmiş Metinler), Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, Sivas.
- Dinçer F, Özgür A, Yaşar A, Özen A, 1999: Osmanlı Döneminde Veteriner Hekimliği Alanında Te'lif, Tercüme ve Yayın Faaliyetleri. Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletler Arası Kongresi, Tebliğler Kitabı, IRCICA, Osmanlı Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi: 7, İstanbul: 375-399.

- Doğan İ, 1993: Osmanlı bilimsel topluluklarının Türkiye'deki bilim eğitime etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 26, 131-149.
- Duncan IJH, Fraser D, 1997: Understanding animal welfare. In: "Animal Welfare." Ed; Appleby MC and Hughes BO, University Press, Cambridge.
- Erk N, Dinçer F 1970: Türkiye'de Veteriner Hekimliği Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Godlewsky ve Sommer, 1972: Veteriner Hekimlik (19'uncü Yüzyıl Ortalarında) (Çev. N. Erk). Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 281, Çalışmalar: 183, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Gyles C, 2016: One Medicine, One Health, One World, *CVJ*, 57, 345-346.
- Kaya M, 2010: Hazine-i Fünûn Dergisi (3. yıl, 1-26. sayılar) inceleme ve seçilmiş metinler, Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, Sivas.
- Melikoğlu Gölcü B, Osmanağaoğlu Ş, 2012: Mecmûa-i Fünûn-i baytariyye: inceleme ve özetli bibliyografya, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. XIV, 46-88.
- Osmanağaoğlu C, 2007: Osmanlı modernleşmesi bağlamında, Osmanlı Devleti'nin eğitim ve öğretim sisteminde yapılan değişiklikler (Reformlar). *İÜHFİM*, LXV, 143-222.
- Özen A, Yaşar A, 2006: Evaluation of oldveterinarymanuscripts in islamicperiod. I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri (Ed. Abdullah Özen): s.531-558, 30 Mart-1 Nisan, Elazığ.
- Özlu Z, 2014: 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devletinde hazırlanan iki risale: Vebâ-yı Bakarî ve Zâtülceb. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 12 (23): 99-114.
- Polat H, 2013: Mülkiye Baytar Mektebi: 1894-1922, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Quataert D, 2006: Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri, (Çev. Fatma Acun) İç: Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Eds. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, 447-455.
- Sel S, 2004: Hazine-i Fünûn dergisi (2. yıl, 1-26. sayılar) (inceleme ve seçilmiş metinler), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Şimşek E, 2007: Hazine-İ Fünûn Dergisi (2. Yıl, 27-52. Sayılar) (İnceleme Ve Seçilmiş Metinler) Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Quataert D, 2006: Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri, (Çev. Fatma Acun) İç: Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Eds. Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, 447-455.
- Temizyürek A, 2007: Veteriner hekimler ile insan hekimleri tek sağlık konseptine geri dönüyorlar. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 78, 16-23.
- Ulusoy Nalcıoğlu B, 2005: Tanzimat dönemi Türk gazeteciliği ve Türk basınının ilkleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 253-267.
- Yağcı E, Selin A, 2011: Catalogue of Indigenous and Translated Novels Published Between 1840 and 1940. http://kisi.deu.edu.tr/selin.erkul/Erkul_Catalogue_July_2011.pdf, Erişim tarihi; 29.11.2017.
- Yaşar A, Yerlikaya H, 2004: Hayvan Gönenci - Veteriner Hekimliği İlişkisi ve Avrupa Birliğindeki Yasal Düzenlemeler Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Veteriner Bilimleri Dergisi*, 20 (4), 17-24.

*Yazışma Adresi: Şule SANAL

Department of Veterinary History and Deontology,
Faculty of Veterinary Medicine, Ondokuz Mayıs
University, 55139 Samsun- Turkey.
E-mail: suleo@omu.edu.tr